

Türkiye'de Kitabın Öyküsü

1971-1990 arasında yıllık yayın sayısı 6000'leri aşmamış, 19 yıl boyunca aynı noktada çakılıp kalmıştır. 1962'de nüfusumuz 27 milyon küsur idi, bugün 50 milyonu aştık. Yayın artışının hiç değilse nüfus artışını karşılayacak düzeyde olması gerekirdi. Durum çok ciddi, çok üzücüdür.

Prof. Dr. JALE BAYSAL İ.Ü. Edebiyat Fakültesi

İnanılmaz bir ziyaretçi kalabalığının, sergilenen kitap topluluklarını daha da büyük, daha da çok çeşitli gösterdiği fuar alanından çıkışta, buralara nerelerden geçerek geldiğimizi düşündüm. Aldığımız yolu ve ulaştığımız yeri birlikte gözden geçirelim:

Batı dünyasında, adını bildiğimiz ilk basılı kitap (42 satırlı İncil) 1450'lerde ortaya çıkmıştır. Bizim ilk basılı kitabımız **Vankulu Lu-gatı**, 270 yıl kadar sonra, 1729'da çıkmıştır.

Batı dünyası 1450'lerden 1500 yılına kadar 40.000 kitap çıkardı. (Yalnızca 40.000 kitap değil, 40.000 ayrı isimde kitap ve broşür)(1). Buna karşılık biz, bir yüzyıl boyunca ancak 180 kadar kitap basabildik... Burada, "Batı" dediğimiz dünyanın, çok çeşitli ülkelerin bir toplamı olduğunu unutmamalıyız. Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, İspanya v.d. hepsi bu "Batı" deyimi içinde yer alıyorlar. Yine de Osmanlı İmparatorluğu bütünü için, yüz yılda yalnızca 180 kitap, az bir sayıdır. İlk basmacımız **İbrahim Müteferrika** öldüğünde, terekesinden yığınla satılmamış kitap çıktı ve ölümünden sonraki 38 yılda, Vankulu Sözlüğü'nün ikinci basımı dışında başka hiçbir kitap basılmadı.

Kitap ve okuyucuya bakış

Basma ve ona bağlı olarak okuma, kendi başına var olabilen bir şey değil. Başta eğitim sistemi ve okuma yazma bilenlerin sayısı olmak üzere, siyasal iktidarların kitaba ve okuyucuya bakışları, dinsel inançlar, ekonomik koşullar, genel olarak toplumun bireyleri yönelttiği hayat amaçları ve daha birçok etken, kitaba ve okumaya gösterilen ilgiyi belirleyebiliyor. Eğitimciler, yirminci yüzyılın başlarında eğitim alanında ortaya çıkan değişimleri sayarken, "bireye, okuması için geniş bir propaganda yürütüldüğünü" de bildiriyorlar.

Helenistik çağın ünlü İskenderiye Kütüphanesi ile ilgili bir söylenti vardır (2). Doğru olmadığını araştırmacılar ispatladılar. Ama bu doğru olmayan hikâye yine de bir gerçeği dile getirmiyor muydu diye düşündüğüm olur:

Arapların Halife Ömer zamanında İskenderiye'yi fethedişleri sırasında Amr İbnül As, kütüphanedeki kitapları ne yapacaklarını sorduğunda, Halife Ömer sözde şöyle demiş: "Bu kitaplardaki bilgi eğer Kuran'da varsa, bunlara lüzum yok. Eğer yoksa, değerli bir bilgi değildir, bunları yakın."

Acaba insanlarımız "kitap" dedikleri zaman yalnızca Kuran'ı kastettiklerine göre, alelade kitaplara pek de güvenmiyorlar, kitaplara inanmıyorlar mıydı?

Müteferrika

Müteferrika, hayatı boyunca 17 kitap basabilmiştir. Tarih kitapları ve yazmaların arasından seçilmiş bilim eserleri... Kâtip Çelebi'nin **Cihannüma**'sına yaptığı eklerde **Dekard**'dan, **Galile**'den, **Kopernik**'ten söz etti. Amerika'nın keşfini haber veren bir kitap yayımladı. Mıknatıslanma olayı ile ilgili bir kitabı da var.

Adıvar'a göre, Osmanlı toplumuna Avrupa Rönesansından ilk haberleri ulaştırmaya çalışmıştır. Yazık ki daha fazlasını basamadı ve bastıklarını da satamadı.

Ölümünden 38 yıl sonra, sarayın iki tarih yazarı, basımevini mirasçılarından satın aldılar ve basma olayı yeniden canlandı. 1783 ile 1803 arasında bu basımevi ile birlikte Hasköy'deki Mühendishane'de ve Fransız Elçiliğinde iki basımevi daha ortaya çıkmışsa da, yıllık yayın ortalaması 1-2 kitabın üstüne çıkamamıştır. Basılanlar yine tarih, sözlük, askerlik bilgileri, Mühendishane'nin ders kitapları.

1803'te ilk din kitabı, **Birgili Mehmet Efendi**'nin **Akaid**'i sahnede görüldü. Müteferrika basımevinin kuruluşunda yalnızca din dışı kitap basma izni verildiğinden, bu tarihi bir dö-

nüm noktası olarak görebiliriz. Böylece eğitimleri din temeline dayanan medreseler için de kitap basma olanağı doğmuş ve yayın ortalaması yılda 10 kitaba yükselmiştir. Aynı dönemde **Divanlar**, **Kelile Dimne** ve **Tûtinâme** gibi hikâyeler, **Nasreddin Hoca** masalları da görülüyor.

Tanzimat'tan sonra

Tanzimat'ın ilanından sonraki yirmi yılda, yıllık ortalama 48'e çıkmıştır. Tanzimat denilen siyasal olayın kültür alanını nasıl etkilediği açıkça görülebilir. Devlet ve vilayet sınırları bu dönemde yayımlanmaya başladılar. Yeni okullar için yeni içerikli ders kitapları çıktı ve daha önemlisi, Batı dillerinden ilk çeviriler yayımlanmaya başladı: **Fenelon**, **Fontenelle** ve **Voltaire**'den seçmeler, ünlü **Telemak** çevirisi, **Robinson Crusoe**'nun iki baskısı ve **Lamartine**'den bir roman. Ayrıca **Ahmet Mithat Efendi**'nin **Letâif-i Rivayat** cüzleri ve **Şinasi**'nin **Şair Evlenmesi**... Dönemin en önemli olayı da özel gazeteciliğin başlaması. Devletin resmi gazetesi olarak **Takvim-i Vekayi**, 1831'de çıkmıştı. 1840'ta **Ceride-i Havadis**'le başlayarak **Tercüman-ı Ahval** ve **Tasvir-i Efkar** bu dönemin ürünleridir. **Tanpınar**'a göre gazete hiçbir ülkede bizdeki rolü oynayamamıştır.

Genellikle toplum fikir yaratır ve gazete ile yarar. Bizde, gazete fikir üretmiş ve topluma vermiştir. Vatan, millet, hürriyet, hak, adalet kavramları gazetelerle toplumumuza duyurulmuştur.

1869-1875 yıllarında en çok basılan kitaplar, tiyatro eserleri ve romanlar oldu. Yıllık yayın ortalaması 161 kitap. Fransız romantik-leri ve klasikleri başta olmak üzere **Schiller**, **Swift**, **Daniel de Foe**, bunların yanında **Jules Verne**, **Walter Scott**, **Paul de Cock** ve benzerleri, ayrıca da **Plutarkhos**, **Lucianos** hatta ekonomist **Ricardo**. Fransızcadan çevrilmiş bir **Binbir Gece Masalları** kitabı ve bir **Arap Medreseleri** araştırması. Yine eski tarih kitapları, divanlar ve medrese öğrencisinin ders kitapları var, ancak toplumun artık Batı hikmetine ve sözüne kulak vermeye başladığı açıkça ortadadır. Bir uygarlık çevresinden başka birine geçiş açıkça görülebilir. Yayın hayatı bakımından da, toplum artık basma ile içli dışlıdır ve Müteferrika'nın açtığı yolda yürüyüş başlamıştır diyebiliriz.

Baştan beri pek çok tarih ve istatistik sayısı vermek zorunda kaldım. Bugünlere de göz atmadan geçmememiz gerekir.

Harf devriminin öncesindeki 11 yılda (1918-1928) 6450 kitap basılmıştır, yıllık ortalama 586'dır (3).

1923-1928 arasında 3620 kitap var, yıllık ortalama 603.

1930'larda ve 1940'larda yıllık kitap üretimi 2000'lerde. Bundan sonrası şöyle gidiyor:

1953-1958 (Beş yıl boyunca) 3000'ler
1959-1962 (Üç yıl boyunca) 4000'ler
1963-1970 (Yedi yıl boyunca) 5000'ler
1971-1990 (On dokuz yıl) 6000'ler
Ayrıca 1978, 79 ve 82'de 5000'lere, 1980, 81'de 4000'lere düşüş de olmuştur.

Görüldüğü gibi 1953-1962 arasında gelişme hızlıdır. Özellikle 1959-1962 arasındaki üç yılda, yüksek sayılara çabuk bir sıçrama var. 1971-1990 arasındaysa yıllık yayın sayısı 6000'leri aşmamış, 19 yıl boyunca aynı noktada çakılıp kalmıştır. 1962'de nüfusumuz 27 milyon küsur idi, bugün 50 milyonu aştık. Yayın artışının hiç değilse nüfus artışını karşılayacak düzeyde olması gerekirdi. Durum çok ciddi, çok üzücüdür.

Kitap fuarı

Her ne olursa olsun, İstanbul Kitap Fuarı'nın umutlu görüntüsünü yaşadıkten hemen sonra, bu yazıyı umutsuz bitirmek istemiyorum.

1729'da ilk basımevimizin kuruluşundan 1928 Harf Devrimi'ne kadar, 200 yılda yalnızca 30.000 kadar kitap basabildik. 1928'den 1990 sonuna kadar, 62 yılda basılanların toplamı ise Cumhuriyet dediğimiz, Atatürk Devrimleri dediğimiz, Harf Devrimi dediğimiz büyük olayların kültür hayatımıza olumlu etkisi, bu sayılarla, matematiksel, sayısal, yadsınmaz bir biçimde açıkça görülebilir. Gelişme hızı, genel dünya durumu ile de, basma tekniğindeki ilerlemelerle de açıklanamayacak kadar büyüktür.

Bakalım bundan sonrasını nasıl kurtaracağız?

1. Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Zweite, vermehrte und verbesserte Auflage. Bd. 1-3 in 6 Bde. Wiesbaden, Harrassowitz, 1952-1957

2. Adnan Adıvar, Tarih Boyunca İlim ve Din. Cilt 1. İstanbul, Remzi Kitabevi.

3. Nülgün Koç, 1918-1928 Yılları Arasında Türk Yayın Hayatı ve Tercüme Eserler Bibliyografyası. Yayımlanmamış Bitirme Tezi. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü, 1972.

